

Zenbait topiko “Aitzol” zenari buruz

Julio Urkaregi

Jose Ariztimuño “Aitzol”. Aurten 90 urte beteko lituzke. Torturatua eta fusilatua. Ordutik hona 50 urte igaro dira. Omenaldi bat eskaini-berri zaio Tolosan: 50. urteurreneko omenaldia. Joxemiel Barandiarani ere “Doctor honoris causa” titulua eman zaio Deustuko Unibertsitatean. Borroka berean saiatu eta zorte diferenteak izan. 1986ko urri honetan, euskal kulturak merezi zuen errespetu, ohore eta onarpena bereganatu du.

Tolosako Euskara-Zerbitzuak eskaini dio astebate bat “Aitzol”i. Hitzaldiak, mahainguruak, errezitalak ospatu dira Tolosako Kultur Etxean. Toki hori herriko eskola zenean, hortxe egin zituen “Aitzol”ek berak aurreneko ikasketak. Orduko eta gaur egungo euskaltzaleak: etenik gabeko haria. “Aitzol”en sentipenak bizirik irauten du, bera lurperatuta egon arren.

“Aitzol”i buruzko topikoak. Hitzaldi eta mahainguruetan esandakoak. Prentsa eta liburuetan azaldutakoak. Gauza berriak ere entzun dira. Topiko berriak, topiko zaharrak.

“Topikoak” esaten dut, berari buruz esan eta esaten diren egia arruntak direlako. Teodoro Ernardorena, Koldo Izagirre, Lourdes Otaegi, Jon Kortazar, Martin Ugalde, Xabier Azurmen-

di, Jesus Insausti eta Luis Mendizabalekin daukadan zorra aitortu nahi dut hemen, berek esandako anitz esaldi eta hitz azalduko bait dira lan honetan zehar.

“Aitzol” humanitarista. “Aitzol” euskaltzale. “Aitzol” kultur eragile. “Aitzol” misiolari. “Aitzol” literatur kritikari. “Aitzol” idazle. “Aitzol” kazetari. “Aitzol” sermolari. “Aitzol” hizlari. “Aitzol” polemista. “Aitzol” militante. “Aitzol” abertzale. “Aitzol” apaiz gorri. “Aitzol” teorilari. “Aitzol” azterlari. “Aitzol” bertsozale. “Aitzol” modernista. “Aitzol” martiri. “Aitzol” sinbolo.

“Pizkunde Mugimendua”. Kultura eta konpromezu politikoa. “Aitzol” eta langileriaren arazoak. Nazionalismoa. Abertzaletasuna. Euskaltzaletasuna. Eztabaida teorikoak. Kritikak. Kultur ekintzak. “Olerti-Egunak”. Lehendabiziko Bertsolari-Txapelketa. Bigarren Txapelketa.

Beste garai batean ez nuen aintzakotzat hartu “Aitzol” zena. Nire ustez, “Lizardi”, “Orixe”, “Lauaxeta” ziren inportante, baina ez “Aitzol”, “Jautarkol” edo “Loramendi”. Orain, Tolosatik pasa eta gero, “Aitzol” zenari buruz gauza gehiago dakizkit. Ez dut apologiari egin nahi, baina badirudi kontzientziazte kementsu batetik abiatu zela “Aitzol”.

1983. urtean, Tolosako Euskara-Zerbitzuak ihardunaldi batzuk antolatu zituen. Euskararen egoera zela eta, alarma-seinaleak nabaritu zituzten (euskaldun elebakarrik ez izatea, erdaldun elebakarren kopurua, erdarak euskararen zoko guztietara hedatu izatea, euskara gutxi erabiltzea). “Neurri berezi eta garratzak” hartzea proposatu zuten euskarari begira. 1986an, “Aitzol” zenari omenaldia eskaini dio Euskara-Zerbitzuak Tolosan. Hiru urte pasa dira jadanik. Guretzat suposatzen duen gidaritzak kontsideratzen dut “Aitzol”engan.

“Aitzol” misiolari. Misiolari gisa aritu zen “Aitzol”, apaiztu eta segituan. Orduko Apezpikuak bidali omen zuen misioetara, apaiz berriak euskal kontuei buruz zeukan interesa ikusita. Baina egoskorra zen “Aitzol”, eta garai horretan ere euskal kutsuko ekintzetan aritu zen. *Gure Mixiolari* aldizkaria sortu zuen misiolari euskaldunekin. Herri txiki bateko (Garin) erretore jarri zuten orduan. Misioetan trebatu zen “Aitzol” jendaurreko ekintzei begira. Lur egokia aurkitu zuen bere sentiberatasunaren haziak.

“Aitzol” euskaltzale. Comillas-ko Seminariotik alde egin, eta Gasteizko Seminarioan aurkitu zuen giro egokia euskaltzaletasu-

na lantzeko, Joxemiel Barandiaranekin batera. Garinen erretore zegoelarik, gaitz gogar baten menpe (hemotitisa) erori zen "Aitzol". Egoitza Donostian finkaturik, aukera paregabea ikusi zuen bere euskaltzaletasunaren haziak lantzeko. Apaiz-lanetatik liberatua zegoen. Arrasaten, 1927an "Euskaltzaleak" taldea eratu zen. "Aitzol" en partaidetzaren nondik-norakoa mugatu zuen Martin Ugaldek ETBk eskainitako mahainguruan. "Aitzol" jabetu egin zen euskarak herriarentzat eta euskaltzaletasunarentzat zuen garrantziaz eta paperaz. Hizkuntzaren eskubideak defendatu nahi zituen, eta horrek parte hartze aktiboa eskatzen du. Ekintza kultural eta literarioen antolatzaile izan zen "Aitzol". Euskara berreskuratu beharra ikusi zen, eskoletan elebitasuna ezarri, euskararen ofizialtasuna lortuz. Euskara berreskuratzeko plangintza. Aspaldidanik gauzatu gabeko ametsa.

"Aitzol" militante. Gaixotasunetik militantziara. Kulturaren militante bilakatu zen "Aitzol", sendatu eta bizimodua aldatu zuenean. Izpiritu militantea erakutsi zuen beti. Izpiritu hori kultur eta politika mailara hedatu zen, "Pizkunde Mugimendua" sustatuz. Etsai ugari bereganatu zituen "Aitzol"ek, bere militantzia zela medio. Guda sortu, eta alde egin behar izan zuen. Gudatik errefuxiatuta egon arren, Bilbora abiatu zen, han Euskal Gobernuaren sortu zenean. Alde egin eta bueltatu. Kontzientzia indartsuegia berea, egia esan.

"Aitzol" kultur eragile. Kulturaren alorreko militantzia. "Euskaltzaleak" taldearen partaide, baina ez "alma mater" delakoa. Euskararen inguruko ekintza guztietan sartuta ikusten dugu "Aitzol". Satorraren lana maite ez zuelako, azaldu egiten zen gizona zen. Ekitaldi publikoak antolatu zituen ("Euskal Jaiak", "Euskararen Egunak", "Olerti-Egunak"). Laster nabarmendu zen euskaltzaileen artean. Balio handiko gizona zela erakutsi eta frogatu zuen. Bederatzi urteko epe laburrean lortu zuen bere aipu on osoa. Idatzi ere egin zuen, asko. Euskaraz eta erdaraz. Euskal kulturak jarraitu behar zituen bideak aztertu eta erakutsi zituen artikulu ugarietan zehar. "Pizkunde" proiektua zeukan gogoan, Sabino Aranarengan oinarritu zuena. "Euskal Pizkundera" ren bultzagile izan zen eta nazioaren zutabe-elementuak landu. Predikatu eta exenplua eman. Esan eta egin. Teorizatzen zuena praktikatzen saiatu zen. Ekintzak proposatu eta horiek aurrera eramaten saiatu. Herria aurrera ateratzeko poeta onak behar zirela ikusi zuen. Sentimendu nazionalaren bilakaeran olerkigintzak zeukan garrantziaz jabetu eta olerkigintzari eman zion lehentasuna. "Olerti-Egunak" antolatu zituen. Olerki-Le-

hiaketetan plazaratu ziren "Lizardi", "Lauaxeta", "Orixe", besteak beste. "Lizardi" eta "Lauaxeta" promozionatu zituen. "Orixe" rekin ez zen ondo etortzen. "Orixe"ri eman zion, hala ere, *Euskaldunak* izeneko epopeia idazteko kargua, olerki gurena idazteko premiaz jabetu zenean. Kolaboratzaile egokiak bilatzen bazekien. Lan egin eta eragiten zuen "Aitzol"ek. Suspertzaile sutua izan zen. Gauza asko izan ziren berak mugierazi zituenak. Guda zibila izan zen bera geldierazi zuen gauza bakarra. *Hitz lauz* izeneko liburua eskaini zion "Lizardi"k, bere suspertzaile-lana aitortuz. Kulturaren enpresari sutua izan zen "Aitzol". "Aitzol" asko behar ditugu gure artean, elkarren berri jakin gabe lanean isolatuta aritzen bait gara sarritan.

"Aitzol" abertzale. Sabino Aranaren jarraitzaile. *La democracia en Euzkadi* liburua idatzi zuen (1935), historia eta doktrina elkartuta agertuz. Nazioaren zutabe-elementuak landu zituen. Euskal apaizen abertzaletasuna.

"Aitzol" apaiz gorri. "Mal español, mal vasco y peor ministro de Dios", garai hartako prentsa faxistaren eritziz. Apaiz-lanetatik liberatu zuen Gotzaiak, bere gaixotasuna sendatzeko Donostiara aldatu zenean. Apaizei zegokien jokabideaz pentsatu, eta Alberto Onaindia apaizarekin adiskidetu zen. Hitzaldiak eman zituzten elkarrekin, gazte komunista eta gorrien aurrean. Prentsak "en amigable contubernio con los enemigos de la Iglesia" azaldu zituen. Gotzaiak hitzaldiak debekatu zizkien. Guda piztu eta Euskadiko Iparraldean, Belloc-eko Abatetxean gorde. Harrapatu zutenean, gorriekin batera fusilatu zuten. Elizkizunik gabeko heriotza.

"Aitzol" politikari. EAJren proiektu politikoari lagundu zion. Kargurik onartu gabe, partidupean lan egin gabe aritu zen. Propagandismo politiko-kulturala landu zuen. *El Día* egunkaria atera zuen tresna bezala, eta askatasunez aritzeko gogoaz azaldu. Abertzaletasun progresista eta ez-iraultzailearen aldeko, foralismoa defendatuz. Estatutu-proiektua ezaguterazi zuen, prentsa-aren bidez. Estatutuaren aldeko kanpainen parte hartu zuen, artikulua idatziz eta jendaurreko ekintzetan. Nafarroan (Izaban, kasu) kanpaina egin zuen, Jose Antonio Agirrerekin batera. Eusko Gobernua sortu zenean Bilbon, hara abiatu zen Donibanetik. Bere laguntza eman nahi zuen. Euskal historia aztertu zuen, doktrina politikoa finkatu asmoz. Proiektu kulturala, proiektu politiko.

"Aitzol" sindikalista. Arlo sozialean aritutako apaiza. ELA-STVren alde jarri zen. Artikuluak publikatu zituen, mitinak eman. Propagandismoa landu egin zuen eta gero arazo teorikoe-tan sartu (*La democracia en Euzkadi*, 1935). Apaizgintza langile-en artean landu nahi zuen eta ekintza sindikaletan parte hartu, Alberto Onaindiarekin batera. Deklamazio-Eskolan mitinak eman zituen, gazteen artean irrika soziala sortuz. Arazo sozia-lean ere bultzagile dugu "Aitzol". Nagusiekin ere harremanak izan zituen (Jose Antonio Agirre, "Lizardi"), "klase-borroka"n sinesten ez zuelako. Herriari eta langilegoari maitasuna erakutsi ziolako, aritu zen "Aitzol" langileen alde. "Aitzol"en humanita-rismoa.

"Aitzol" humanitarista. Misiolari-lanetan aritutako gizona, bihotz handikoa. Humanitarismoa izan zen bere asmo eta ekin-tzen bultzagilea. Langileen arazoez arduratu zen apaiza izan zen. Apaizen jokabideaz kezkatu zen gizona. Apaizek nola jokatu behar zuten planteatu zuen. Gerra-garaian ere bere izpiritu hu-manitarista frogatu zuen. Iparraldean babestua egon arren, mu-gaz honantz abiatu zen, Donostia bonbardatua izan ondoren. Fa-xistekin bildu zen Etxalar-en, sarraskia gerta ez zedin. Bihotzak agindu zion Bilbora bueltatzea. Zetorreanean harrapatu zuten, eta hor izan zen bere azkena. Euskal Gobernu berriaren esaneta-ra egin nahi zuen lan. Martiri baten antzera akabatu zuten. "Ai-tzol"en humanitarismoa ez dator bat gaur egungo abertzaletasu-nak aukeratu duen bide latz, errukigabe eta odoltsuarekin.

"Aitzol" literatur kritikari. Lehen kritiko-taldearen partaide edo kide izan zen, "Jautarkol", "Lizardi", "Lauaxeta" eta "Ori-xe"rekin batera. Kritika, euskara erraza erabiliz egiten zuen. "Olerki-egun"en ondorioz argitaratutako liburuen hitzaurretan azaldu zuen bere eritzia. Poesiaz jantzia zen eta Europako poesia ezagutzen zuen. Horrela frogatu zuen "Lauaxeta"ren *Bide barri-jak* liburuari eginiko hitzaurrean. Argitara ziren liburuen kritikak egin zituen. Ikerketak azaldu zituen *El Día* eta *Yakintza*-n. *Ya-kintza*-n Bernat Etxepare, "Lizardi" eta abarri buruzko eritziak azaldu ziren. Denborarekin herri-olerkigintzari eman zion lehen-tasuna eta poeta berrizaleen joera linguistiko eta literarioak era-so. Herri-olerkigintzaren alde saiatu zen, Euskal Herriaren Piz-kundea sustatu nahirik.

"Aitzol" polemista. 1931 eta 1935 arteko eztabaidetan parte hartu zuen. "Lauaxeta" eta "Lizardi"rekin izan zituen eztabai-dak. Euskarari buruzko eritziak zirela eta, *La muerte del euskera o los profetas de mal agüero* liburutxoia idatzi zuen, Miguel de

Unamunori erantzunez. "Aitzol"ek gauzak ziren bezala ikusten zituen, zerbait hobea lortu asmoz. Arazoak bere gordinean azaltzeko beldurrik ez zuen. "Aitzol"en ausardia bere kontzientziarekiko zintzotasunean zetzan.

"Aitzol" idazle. Literatur kritikari-lanetan, euskara erraza erabili zuen. Liburuak ere idatzi zituen. Batzuk argitara ziren; beste batzuk, ordea, ez. Olerkigintzari buruz, *La poesía popular en el renacimiento de los pueblos* liburua argitara gabe gelditu zen. Bere teoriak azaltzeko idatzi zituen liburuak. Teoriak gauzatzeko kolaboratzaile egokiak bilatu. Poema nazionalaren premia ikusi zuenean, "Orixe"ren eskuetan utzi zuen enpresa hori. Idatzi eta idatzerazi.

"Aitzol" azterlari. Azterketa sakonetan finkatzen zituen "Aitzol"ek bere teoria eta kritziak. Europako elebitasunetzko legeria aztertu zuen eta horren berri eman Eusko Ikaskuntzaren III. kongresuan. Belgika eta Finlandiaren exenpluak aztertu zituen eta garbi ikusi zuen herri-olerkigintzaren bidez herriaren izpiritua erakutsi beharra. Herri-olerkigintzak Europako herrien pizkundean jokaturako papera aztertu zuen. Hortik sortu zen *La poesía popular en el renacimiento de los pueblos* izeneko liburua. Gure etorkizunaz kezkatuta, euskal historiari buruzko ikerketak egin zituen. Euskal Herriko foralismo eta erakunde demokrati-koen azterketa egin zuen. Beti gauzak aztertzeke premiaz jabetu zen, zalantzarik gabe.

"Aitzol" historilari. Orduko historia eta antzinakoa. Euskal Herrikoa eta Europakoa. Jakinaren gainean zegoen "Aitzol" histori kontuetan, eta horrela erakutsi zuen bere idatzi eta artikuluetan. Euskal historia aztertu egin zuen. *La democracia en Euzkadi* liburuan erakusten du bere doktrina politikoa. Argitara gabe gelditu zen Iparraldeko erakunde parlamentariei buruz idatzi zuen lana. Bizitzaren maisua da historia eta "Aitzol"ek ez zuen ezagupen hori alferrik galtzen utzi nahi.

"Aitzol" folklorista. Gasteizko Seminarioan landu zuen alor hau, Joxemiel Barandiaranekin batera. *Eusko Folklore* aldizkaria sortzen da 1921ean, Barandiaranek zuzendua. Gasteizko Etnologi Laborategiaren sortzaileen artean azaltzen da bere izena. Folkloristen mugimenduan barrena (Barandiaran, Azkue, Aita Donostia, Salaberri, Webster) ibili zen. Galtzeko zorian zegoen folklorea berreskuratu eta sustatu nahi zuten. Prentsaren bidez urtaro desberdinetako tradizio eta kondairen berri eman zuen. Bertsolarien bilduma bat dago Gipuzkoako Diputazioko

Liburutegian, berak egina. Folklorearen bildumak, herriaren sustraiak aurkitzeko urratsak.

"Aitzol" teorilari. Azterlari eta teorilari. Belaunaldi berri baten aitzindari izan zen, proiektu oso bat eskainiz. Europako herri minoritarioak gaitzat hartu zituen. Flandestar nazionalistekin harremanak izan zituen. Ondo ezagutzen zuen Europako poesia. *Euzkadi* egunkarian hizkuntza eta nazioa, euskara eta gizartea gaiak azaldu zituen, besteak beste. *Yakintza* aldizkarian, euskal pizkundea, berrikuntza kulturala, euskara kultur hizkuntza eta Europako beste minoria linguistikoen azterketa eta konparaketa. *La democracia en Euzkadi* liburuan bere doktrina politikoa azalzen du.

"Aitzol" kazetari. Egunkarietan batez ere azaldu zuen "Aitzol"ek bere eritzia. Bilboko *Euzkadi* egunkarian hasi zen lehen artikulua idazten, "Euskal Pizkundea" bultzatu nahirik. Donostian, ordea, *El Día* egunkaria sortu zuen (1930), Pio Montoiarekin batera. Orduan abiatu zen abertzaletasunera, apaiz abertzale gisa. "Euskaltzaleak" taldeak *Yakintza* aldizkaria sortu zuen (1933). "Aitzol"en proiektu kulturalaren bozeramale izan zen hori. Hainbat artikulutan bere proiektu kulturalaren berri eman zuen. *El Día* eta *Euzkadi*-n ezaguterazi zuen Estatutu-proiektua, horren aldeko kanpaina parte hartuz. Tresna egokia izan zen kazetaritza "Aitzol"en politikagintzari begira.

"Aitzol" sermolari. Ahozko komunikazioari ere eman zion garrantzia "Aitzol"ek. Sermolari gisa aritu zen, apaiz-lanetatik liberatua egon arren. Fede gabeko gazteen artean predikatzeari ekin zion, Teodoro Ernardorenaren aholkuz. Elizaren etsaienganaino zabaldu zuen mezua.

"Aitzol" hizlari. "Aitzol"en politikagintza ez zen kazetaritzan soilik oinarritu. Hitzaldiak eta mitinak eman zituen "Aitzol"ek. Entzute handikoa izan zen Deklamazio-Eskolako Aretoan gazte komunisteri egin zien hitzaldia. Gazte komunisteri "el compañero cura" deitu zuten orduan. Gotzaiak horrelako hitzaldiak debekatu zizkion. Hizlari, misiolari, sermolari. Ez zen iritsi, berriz, bertsolari izatera.

"Aitzol" bertsozale. Bertsozaletasunak aldaketa bat suposatzen du "Aitzol"en filosofian. "Aitzol"ek promozionatu zuen olerkigintza kultua minoritarismoan erori zen. Ez zuen lortu berak espero zuen arrakasta. Manuel Lekuonari jarraituz, estrategiak bide herrikoiak hartu zituen. Lekuonak eredu herrikoiez baliatzeko gomendatu zion. Herri-olerkigintzaren bidez, herria-

ren izpiritua erakutsi nahi zuten. Bertsolaritza promozionatzeko ordua zen. Bertsolaritza baloratu eta horren aldeko giroa piztu. Ahozko literaturari prestigioa eman nahirik, txapelketak antolatu zituen. Lehen txapelketa 1935ean ospatu zen, Kursaaen. Bigarrena, Victoria Eugeniaen. 1936an. Bertsolaritza tabernatik antzetzokira eraman zuten. Bertsolaritza arlote-mailatik ateratzea lortu zuten, gai altuagoak ipiniz. Ahozko literaturaz baliatu, eta poesia kultura egin nahi.

“Aitzol” modernista. Joera berriko olerkariak ziren garai hartakoak. Poeta modernisten aurrean geundela esan zuen Jon Kortazar-ek eta bi arrazoi aipatu. Poeta da, alde batetik, irrazionalismoaren bidetik mundu idealistara bideratzen gaituena. Poetak mezulari, bitartekari-papera jokutzen du. Krisialdi existentzialistaren ondorioz, bestalde, Jaungoikoarekin bat egingo dutelako sinesmena azaltzen dute. Existenzialismoak modernitatera darama. Modernitateak kultura literaturaren bidez indartzea eta prestigiozko literatura lortzea suposatzen du. Kultura tradizionala, erregionalista, kultura moderno eta nazional bihurtu nahi da. Literaturaren bitartez, sentimendu nazionala piztu nahi du “Aitzol”ek. Maila sozial kulturadunak “Pizkunde-Mugimendu”ra erakarri nahi ditu. Olerki landuen aldekoa bazen hasieran, herri-olerkigintza sustatu nahi izan zuen geroago. Poesia kultura egin nahi zuen, ahozko literaturaz baliatuz.

“Aitzol” hertzale. Herriaren izpiritua erakutsi nahi zuen eta “Pizkunde-Mugimendua” herriarengan errotu. Euskara landua ala herrikoiaeren arteko eztabaidan parte hartu zuen, olerki errazen alde jarritz. Txirrita bertsolaria hartu zuen herrikoitasunaren eredu. Herriaren sustriak salbatu nahi zituen “Aitzol”ek, herria salbatzeko. Horixe da apaiza eta politikariaren arteko lokarria. Hertzaletasuna eta politikagintza bide beretik doaz “Aitzol”engan.

“Aitzol” martiri. Euskadiren alde saiatu zen fusilak eraman arte. Etsai asko bereganatu zuen. Bestaldera pasa zuen, Euskadiko alde honetan guda zibila sortu bezain laster. Bilbon Euskal Gobernuia sortu eta hara bueltatzeko erabakia hartu zuen. “Galeria” ontzian zihoala, harrapatu egin zuten Pasaia ondoan. Ondarretako gartzelan sekulako torturak jasan ondoren, Hernaniko kanposantu inguruan fusilatua izan zen. Hilerritik kanpo ehortzi zuten, beste fusilatuekin batera. Garai hartako Elizak ez zion elizkizunik egin. Txakur baten modura lurperatu zuten. “Aitzol” martirien zerrenda amaigabea sartua dago geroztik.

“Aitzol” sinbolo. “Aitzol” lurperatu bazuten ere, bere sentipena bizirik mantentzen da gure artean. “Aitzol” ezagutzea, bere garaia ezagutzea da. Ikusi dugunez, jende askorekin ibili zen harremanetan. Oroimena mantentzen da gaur egun ere, hainbat haurri gurasoek “Aitzol” izena emanez. Sinbolo eta mito bihurtu zaigu “Aitzol” gaur egungo euskaltzaleentzat.

Hauek dira, beraz, nik aipatzen ditudan topikoak. Ene buari galdetzen diot, ea ez ote naizen anekdota hutsetan erori. “Aitzol”en zeresana gaurko egoerari begira aztertu behar dela uste dut. “Aitzol”, eredu aproposa. “Aitzol”en gidaritza. Geuregana dezagun bere pentsamoldea. Liburuetan (argitara-berriak dira) gordeta dago berak utzi zigun altxorra.

J.U.